

П. А. Альбрехт, д.ю.н., професор
Інституту криміналістики та
філософії права Університету
ім. Гете

ПРАВОВІ, СОЦІАЛЬНІ ТА СУСПІЛЬНІ ВИМІРИ СПРАВЕДЛИВОСТІ У СВІТЛІ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

А. Правові виміри справедливості

Глобалізаційні трансформації та стратегії домінантності мега-держав впливають на економічні, соціальні та культурні процеси занепаду. Так, окремі держави дерегулюють. Водночас поширюються нестримний неолібералізм та морально-релігійний фундаменталізм. Наслідком цього є всеосяжний розквіт невпевненості, що призводить до глобальної ерозії та винищення права.

Охоплення інших народів і регіонів війнами, навіть якщо ці війни обґрунтовано необхідністю обороняти державу, призводить до подальшої невпевненості, яку вже неможливо обмежити принципами правової держави. Це й є ґрунтом, на якому виникає та розвивається порочне коло зростаючої невпевненості та прагнення до безпеки. Постійний пошук безпеки вимагає захисту, який ці нерегульовані державні структури не спроможні забезпечити. Діяльність держави скорочується до символічного урядування. Право визначається тепер вже не як право громадян на захист від неправомірного посягання з боку держави, а як визнання права держави на захист від повсюдних загроз. Безпека відтепер стає жаданою ціллю, вона стає нібито колективним статком безпеки суспільства. Свобода має пристосовуватися до рамок, що дозволяє безпека. Однак ці рамки стають все вужчими¹.

Зазначену тенденцію можна охарактеризувати також як суспільний відступ до природного стану. Правовий стан залишають величезними кроками, без

---

¹ Див. Петер-Алексис Альбрехт, *Забытая свобода*, 3. издание 2011; перевод на русс. язык Г. Г. Мошака, Харьков, 2013).

можливості повернутися, коли механізмами здійснення влади стають війна, катування та не визнаний законом уряд, коли правопорушників вбивають без судового розгляду справи найвищими державними органами та коли у такий спосіб по всьому світу легалізується державний тероризм.

Надію треба посіяти. Принаймні юридичну. Треба хоча б спробувати ! У протилежному разі як можна виступати перед студентами в якості викладача правознавства ? Ця надія полягає в тому, що прагнення до свободи мобілізує ті сили, які за допомогою правових принципів змогли б відродити, укріпити та утримати свободу у суспільстві. Це звучить у дусі ще старої Європи. Їй має так звучати, але ж водночас ця теза звучить по-сучасному та з перспективою на майбутнє.

Ідея свободи є вихідним пунктом права, особливо кримінального права, що має виступити на захист свободи всіх громадян проти несправедливості. Таким було послання європейської епохи просвітництва, що призвело до створення та розвитку правової держави. Але виникає запитання: чи не спрямована ця орієнтація в протилежний бік ? Може вона вже не відповідає духу часу ? Чи не є вона невисвітленою ? На наш погляд, ні. Навпаки. *Свободу* можна захищати та зберігати, користуючись *також* юридичними засобами. Слід лише взятися за інструменти та розпочати боротьбу проти несправедливості за допомогою судового порядку. Первісно це відбувається ще у контексті національної держави. Проте це є можливим вихідним пунктом для тривалих необхідних транснаціональних перетворень та моделей.

Як засоби захисту свободи діють принципи права. Вони є «козирем» правового обґрунтування¹. Однак вони не є ідеями, що вшановують вічне минуле; це скоріше правила абсолютності, які створюють політиці нездоланні бар'єри, якщо навчитися їх активувати згідно з професійними правилами юриспруденції. Водночас вони встановлюють межу легітимності позитивного права – мажоритарного права, яке, коли воно націлене виключно на аспект «більшість»,

---

¹. Dworkin R. Bürgerrechte ernstgenommen / R. Dworkin. – 1990. – S. 55. (Дворкин, О правах всерьез, 1990, стр. 55).

виявляється все більше несправедливим. Отже, правові принципи є універсальними критеріями, яких треба дотримуватися в інтересах правосуддя та справедливості. Лише за таких принципів розвинуться *суб'єктивні права* (за Р. Дворкіним). Таким чином, правові принципи формулюють сучасну та вимогливу теоретичну програму, в якій етика, теорія права та соціальна філософія утворюють єдиний контекст.

Принципи права встановлюються не лише теоретично. Перш за все вони є продуктом історичних процесів і досвіду. Саме європейські народи здобули їх у кровавій історії революцій багатьох країн із численними жертвами, а за новітніх часів – у визволенні від панування соціалістичних структур. Вони сприяли розвитку моральних принципів. Треба сподіватися на те, що народи Європи не дозволять так просто відібрати їх у себе.

Правознавство може бути дуже корисним, якщо зможе пояснити та сприяти захисту свободи за допомогою принципів права. Для юристів-практиків та законодавців ці принципи є каркасом, що захищає свободу всіх громадян¹. Без законності – основного принципу правової держави – не існує законного кримінального права. Воно не існує також без принципу вини, без принципу пропорційності, без доступу громадськості, без категоричного принципу законності та (перш за все) без принципу справедливого судового розгляду. Водночас це означає, що немає свободи без індивідуальної та інституційної незалежності «третьої влади»².

Таким чином, принципи права – це не лише спадщина європейської епохи просвітництва та продукт боротьби за права людини. Це сучасні критерії для вимірювання справедливості та правосуддя, що дивляться у майбутнє і ні в якому разі не повертають назад. Лише за допомогою цього інструменту можна взагалі встановити справедливість, причому принципи права є лише *однією* передумовою справедливості.

---

¹ П.-А. Альбрехт, *Забытая свобода*, 2011, стр. 57 и сл.

² Автономія судової системи в Європі // *Justizelle Autonomie in Europa*, Schwerpunktheft der Kritischen Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, Heft 4, 2014.

Б. Соціальні виміри справедливості

Установлення справедливості не є суто юридичним завданням. Створення *соціального аспекту справедливості* для всіх громадян є завданням суспільної політики, орієнтованої на принципи соціальної держави, в першу чергу, у розумінні пріоритетності відповідальності кожної окремої держави. На це не має впливу ані світова, ані навіть європейська влада. Політична, правова та економічна конкретизація соціально-державних принципів конституції є передумовою для того, щоб кількість людей, які не мають доступу до соціального добробуту, не зростала постійно, оскільки це спричинює зростання потенціалу соціальної безперспективності. Центральним завданням політики, спрямованої на соціальну безпеку та справедливість, є структура суспільства, що конструктивно протистоїть впливам механізму глобалізації й реалізує встановлений принцип соціальної держави в сфері її впливу, сприяючи її розвитку. Участь громадян у прийнятті політичних рішень, основи демократії і соціальна справедливість мають знаходитися на передньому плані та постійно розвиватися. Тільки у такий спосіб у розвиненому суспільстві може реалізуватися свобода кожного індивідуума.

Захист *цієї* моделі суспільства із соціально-державною основою також має бути забезпеченим вище названими принципами права. Соціально-державні принципи фундаментальні та не потребують будь-якого політичного підтвердження. Так само немає необхідності у будь-яких змінах критеріїв дій. І перше, і друге було здобуто у боротьбі, перевірено історією та розглянуто з позицій антропологічного вчення. Отже вони є міцними. Водночас істотні зміни все ж таки потрібні, а саме – зміни у галузі політики. Але хто зміг би вплинути на це? Принаймні вирішуватимуть це ані вчені, ані філософи, ані письменники, ані навіть політики. Це не вирішуватимуть хрестики виборців, які вони ставлять кожні чотири або п'ять років. Рішення щодо основних структур суспільства прийматимуть, як це було споконвічно, ті, хто міцно сидить у сідлі

благонамірених пануючих структур, які знов-таки керують ними. С. Жижек (S. Žižek) описує це як «абстрактну, облудну логіку капіталу, яка визначає, що має відбуватися у суспільній реальності»¹. Нова епоха просвітництва, мабуть, лише під час суспільних катастроф могла б породити надію. Про ціну цих катастроф краще не питати.

В. Суспільна та державна автономія як умова для справедливості

Жодна суспільна система, що керується принципом справедливості, не може існувати без урахування інтересів своїх географічних сусідів. Це не є питанням абстрактних принципів, це є питанням державної реалістичної політики та рації, що передбачає знання, які неможливо придбати, не враховуючи історичних і політичних реальних фактів та досвіду.

Для України щільне переплетення українського та російського суспільства та щільні економічні зв'язки є історичним та політичним реальним фактом, що не можна не визнавати. Це реальність, що сприяє розвитку фактичної дієвості незалежно від державно-правової суверенності України.

Центральна помилка Європейського Союзу полягала в тому, що цю реальність не було взято до уваги в повному обсязі під час виникнення Угоди про асоціацію, про яку домовлялися із Заходом. Коли велика країна роз'єднує два блоки влади та панування, вона має враховувати власні відокремлювальні та водночас інтегруючі позиції у своєму політичному позиціонуванні. Це впливає з логіки позиціонування «global player» («глобальних гравців»), які діють заради домінування, і при цьому не дозволяється навіть ціною власного виснаження приєднуватися до однієї чи до іншої сторони.

На жаль, останніми роками як в ЄС, так і в Україні, можна було спостерігати суттєві порушення. На рівні політичних діячів недооцінювались

---

¹ Žižek S. Gewalt / S. Žižek. – 2011. – S. 20.

інтереси та роль Росії, а Україна, на жаль, переоцінювала інтереси Заходу. Захід відчував себе дуже потішеним тим, що Україна так бажає приєднатись. Однак це було лише відчуття. Насправді, йому не хотілося справжнього приєднання ані до ЄС, ані до НАТО. Радість потішеного ЄС затьмарила реальні факти – саме це й було головною помилкою ЄС, що має бути відкоригованим у майбутньому.

Жодні економічні санкції проти Росії та її суспільства не допоможуть – це абсолютно неправильно обрана політика з арсеналу часів імперіалізму. ЄС має як можна скоріше прийти разом із Росією та Україною до конкретного діалогу щодо питань про майбутнє трьох блоків (Росія / Україна / ЄС) у такий спосіб, щоб Україна не втратила свою незалежність як нейтральний блок¹. Навпаки. В рамках урівноважування соціоекономічних інтересів трьох блоків інтереси мають бути збалансованими та гарантованими на обопільну користь. Це стосується також демократичного залучення тієї частини населення, яка мешкає безпосередньо у прикордонних регіонах: і нехай це називають державною організацією децентралізації чи федералізації.

Оскільки ЄС принципово виключає озброєні кампанії, що, безумовно, є правильним, шлях спільних переговорів (тобто взаємних поступків, підтримки та виграшу для усіх трьох сторін) є єдиною можливістю, без будь-яких альтернатив. Це єдино правильний прямуючий до цілі шлях для Європи з *юридично забезпеченою, соціально гарантованою та визнаною суспільством справедливістю*.

Громадянські суспільства регіонів-учасників знають це, оскільки зазначене стосується їх безпосередньо. Світлий політичний розум європейської свідомості має це лише реалізувати. Однак де ж знайти цей політичний потенціал? Він розсіяний тонким шаром. Наприклад, знайти його можна у Ж.-П. Шевенмана (*Jean-Pierre Chevenement*), міністра освіти, оборони та внутрішніх справ у різних урядах Франції: «Приходить час, коли «європейська Європа» бере слово. Насамперед вона могла б спробувати переконати США, що їх справжній інтерес

---

¹ Альбрехт П.-А., Комаров В., Мошак Г., Навроцький В. України власний шлях / П.-А. Альбрехт, В. Комаров, Г. Мошак, В. Навроцький – Берлін. – 10/2013. – С. 23 та далі.

полягає не в тому, щоб прогнати Росію із «Заходу», а в тому, щоб установити разом із Росією нові правила гри, які б були припустимими для обох сторін. Лише так може знову з'явитися мінімум довіри»¹.

З усього викладеного чітко випливає: суспільство України несе велику відповідальність за європейський світовий порядок універсального права, що базується на соціальній та суспільній справедливості.

---

¹ LE MONDE diplomatique. – 2015. – черв. – С. 15.